

*Свдокимов В. В.,**доктор економічних наук, доцент,
ректор**Житомирського державного технологічного університету*

УТВЕРДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В ГАЛИЧИНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРАВОСВІДОМІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У статті, в контексті аналізу національної самоідентифікації галицьких українців, розкривається процес формування концепції національної державності, яка у другій половині XIX ст. стала основоположним змістом національного політичного відродження. Аналізується зародження ідей єдності українського народу Галичини та Наддніпрящини, а також бачення їх подальшого політичного розвитку. Вказується на особливе значення Галицького сейму як основного осередку політичного життя Галичини досліджуваного періоду, оскільки його трибуна була місцем офіційного правового декларування національно-політичних устремлінь українців.

Ключові слова: національна державність, політико-правова думка, галицькі українці, Галицький сейм, українське представництво.

Постановка проблеми. Проблема формування національної ідентичності та правосвідомості є одним із основних факторів становлення національної державності, визначення її характеру, меж та підтримки серед пересічних людей. Актуальність дослідження питань формування національної ідентичності у XIX ст. зумовлена не лише відсутністю спеціальних узагальнюючих досліджень, а й тим, що досліджуваний період припадає на час так званого «бездержав'я». Українці у XIX – на початку XX ст. перебували у складі іноземних імперій – Австро-Угорської та Російської, кожна з яких утворила специфічну модель політичного розвитку та вирішення національного питання.

Окреме місце в контексті аналізу української національної ідентичності посідає Галичина, у якій впродовж XIX ст. склалася специфічна етнополітична ситуація, що ґрунтувалася на напруженому протиборстві на національному рівні. Українці та поляки, володіючи рівними політичними правами (рівність була гарантована конституційним законодавством, однак на практиці поляки володіли політичною домінацією), маючи власні історичні традиції державотворення, претендували на відновлення національної державності та формування власної національної ідентичності.

Наукова актуальність статті полягає у необхідності повноцінного розкриття суспільно-політичного статусу Галичини у складі імперій Габсбургів та визначення місця Крайового сейму як основного осередку формування української національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна історико-правова наука проблемі формування національно-політичної ідентичності галицьких українців другої половини XIX – початку XX ст. не приділяє достатньої уваги. Пояснити це можна як «регіоналізмом» проблеми дослідження, так і не бажанням досліджувати джерельну базу зазначеного періоду. Водночас серед вітчизняних науковців розгляд проблеми

національної ідентичності галицьких українців відбувається у ракурсі історії загалом та історії права зокрема.

Методологічну основу нашого дослідження склали праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як П. Граціанський, Л. Лін, Й. Козік, К. Левицький, М. Мудрий, О. Салтовський, З. Фраз, та інших.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті основоположних чинників, що впливали на формування правосвідомості галицьких українців та становлення концепції національної державності у другій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуваний період став часом важливих політичних трансформацій та конституційних перетворень в імперії Габсбургів. У 1860-х рр. завершилося розпочате під час «Весни народів» становлення нової системи галицько-австрійських відносин, влада в провінції остаточно опинилася в руках поляків [6, с. 169]. Політико-правовий статус Галичини виходив з юридичних норм Австрійської імперії, що під впливом зовнішньополітичних чинників трансформувалися від централізму до федералізму. Цілий комплекс внутрішніх і зовнішніх чинників ознаменувався утворенням у 1867 р. дуалістичної Австро-Угорської імперії, яка базувалася на основі конституційного права. Найвищим політичним органом у провінції внаслідок конституціоналізації внутрішнього устрою став Крайовий сейм.

Загалом конституційні перетворення 1860-х рр. призвели до розширення автономного устрою провінцій імперії, перекававши усю повноту місцевої влади на Крайові сейми. Законодавчу основу функціонування Галицького Крайового сейму визначали два додатки: Крайовий статут та Сеймова виборча ординація (додатки до «Лютневого патенту» 1861 р.) [3, с. 16]. У цих законах регламентувалися основні положення, за якими здійснювалося функціонування Сейму, починаючи від основних засад і повноважень керівних органів до принципів політичних взаємовідносин.

Водночас не лише конституційні перетворення в імперії Габсбургів були основним каталізатором української національної ідентичності та зародження концепції держави, вони швидше спрямували ці ідеї у правове русло, надавши йому загальноімперського значення. Вагомим чинником, що вплинув на процес національної та політичної самоідентифікації галицьких українців, було національно-культурне відродження, представники якого, акцентуючи увагу на мовних, культурних, освітніх та соціальних питаннях, самі того не усвідомлюючи, формували зміст власне «українського питання» як цілісної концепції національного державотворення у Галичині.

Провісниками таких ідей були члени «Руської трійці». Попри винятково культурне та літературне спрямування, члени цього товариства започаткували власне українську орієнта-

цію у національному відродженні Галичини [2, с. 49]. Внесок «трійчан» у процес становлення національної політичної свідомості чітко сформулював К. Левицький, який підкреслив, що М. Шашкевич (один із трьох учасників гуртка) «полишив нам невелику письменничину спадщину, але він кинув між нас світло національної свідомості і пробудив почуття одноцілості всього українського народу. Отсим підніс Маркіян Шашкевич українську національну ідею, та сей його заповіт підняли народовці з 1848 року, кладучи перші основи до національної будівлі» [4, с. 7–9].

Діяльність членів «Руської трійці» духовно підготувала українське суспільство в Австрії до такої важливої події в європейській історії, як «Весна народів» – широкого революційного руху, що охопив у 1848 році практично всю Європу [7].

Напередодні революційних подій колишній трійчанин Я. Головацький у праці «Становище русинів в Галичині» прийшов до думки, що майбутнє австрійської держави залежить від політики Австрії щодо народів, які входять до її складу і які вона повинна утримувати в повній рівності. У Галичині, стверджував він, це є тим потрібніше, що українці можуть стати «сильним валом перед революційними махінаціями». Але щоб того досягти, Австрія повинна піднести українську народність, впровадити українську мову до шкіл всіх типів, сприяти українській літературі, а в суспільних справах йти слідами Йосифа II, обмежити утиски народу з боку шляхти, «зміцнити середній стан» і таким чином отримати симпатії цілого українського народу» [10, с. 16].

Події 1848 року різко прискорили формування національної свідомості українців Галичини. Польський вчений З. Фраз зазначав: «В половині XIX в. народний рух український – як тоді ще говорили – русинський, увійшов у стадію остаточної кристалізації. Од Весни Народів справа руська вже перестала бути лише забавкою етнографічно-мовною і стала проблемою політичною» [9, с. 149]. Саме у революційні роки в Галичині був створений перший політичний український представницький орган влади – Головна Руська Рада, яка у своїй відозві до українського народу заявила, що «...Ми, Русини Галицькі, належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільонів вносить, з котрого пілтретя мільона землю Галицьку замешкує» [4, с. 21–22].

Таке формулювання було цілковито новим підходом до розуміння концепції національної державності, оскільки була сформульована чітка ідея національної єдності українців, що були політично та територіально розділені між Австро-Угорською та Російською імперіями. Саме в роки революційних подій 1848–1849 рр. було сформульовано і чітко аргументовано ідею соборності українських земель, що ґрунтувалася на спільній мові, свідомості, культурі та правовій історії.

Черговим етапом формування національної ідентичності галицьких українців була їх участь у роботі Галицького крайового сейму, що за час свого функціонування перетворився на центр політичного життя Галичини. Створення сейму мало колосальний вплив на політичну свідомість українського населення. Незважаючи на періодичне ослаблення інтересу громадськості до роботи найвищого представницького органу краю, у більшості він асоціювався не лише з образом імперської влади, а й зі своєю офіційною, політичною «трибуною», виступи з якої інколи викликали зацікавлення у Відні.

Посилення чи послаблення інтересу громадськості до роботи сейму визначалося як рівнем політизації суспільного життя,

так і розвитком міжнаціональних відносин, що коливалися між відвертим українсько-польським протистоянням та поодинокими випадками порозуміння.

Варто зауважити, що впродовж перших каденцій сейму інтерес до нього у суспільстві був надзвичайно високим, що можна пояснити як сподіванням на розв'язання цілого роду нагальних питань не лише національних, а насамперед соціально-економічних, так і поширенням ідей «політичного романтизму» як критерію свідомісного переконання про можливість впливу на суспільно-політичну ситуацію в краї зокрема та імперії загалом. Згодом, у 80-х рр. XIX ст., інтерес до сейму у пересічного галичанина кардинально зменшився. Причиною цього було насамперед розчарування, оскільки уся практична робота сейму зводилася до протистояння на національному ґрунті, яке часто виходило за межі представницького органу. З іншого боку, численні фальсифікації з боку поляків та махінації під час виборчих кампаній, які супроводжувалися підкупом, залякуванням та навіть вбивством виборців (криваві «баденівські вибори» 1895 р.), не сприяли встановленню конструктивного політичного клімату та високої правової свідомості громадян.

Сейм також став місцем формування національної політичної еліти, думка якої була визначальною не лише для населення краю, а й для імперської родини. Як для українців, так і для поляків національна політична еліта у другій половині XIX – початку XX ст. стала своєрідним «прапором» розвитку національного політичного руху. Закономірно, що кількість польської еліти була більшою за українську у кілька разів, адже, як зазначалося вище, українське населення краю було представлене здебільшого селянством. Українська шляхта (дрібна та середня) була полонізованою або через банкрутство втратила свій статус.

Саме у сеймі було закладено основний вектор політичного протистояння, що мало місце у Галичині як протистояння між українцями та поляками. Однак таке протистояння, окрім акцентування уваги власне на національній проблемі, мало вагомий наслідок у плані формування національної відокремленості. Чітке усвідомлення українцями своєї політичної, національної та ментальної відмінності від поляків стало основоположною ідеєю у процесі формування національної свідомості.

Загалом процес формування національної свідомості у Галичині досліджуваного періоду розвивався у рамках домінування серед українського політикуму трьох суспільно-політичних течій, які, представляючи різні покоління галицьких українців, відрізнялися рівнем політичного лібералізму до наявної влади чи способами розв'язання «українського питання». У 1860–1870-х рр. український політичний рух Галичини лавірував між двома основними підходами – самостійності (представляла народовська течія) та політичної (територіальної) єдності з Російською імперією (москвофіли). Зрештою, позиція останніх була достатньо ситуативною, і прагнення політичної єдності з Росією визначалося як посиленням польського впливу з одного боку, так і підтримкою самої імперії Романових з іншого. З 1880-х рр. вплив москвофілів на суспільство значно зменшився, а домінуючою вітчизняною концепцією була ідея єдності українців Галичини та Наддніпрянщини.

Характеризуючи українські національно-політичні течії, варто звернути увагу на те, що русофіли в період своєї найбільшої популярності (1860–1870 рр.) закликали до українсько-польської політичної боротьби та відстоювали ідею

«єдиної Русі» [5, с. 36]. Русофільство як ідеологія і суспільно-політична течія являло собою складний конгломерат поглядів, які цілком вкладаються в рамки традиціоналістського та династично-підданського типів світогляду. Русофільська ідеологія була продуктом складного поєднання ряду процесів, а саме: трансформації староукраїнських мовних, релігійних, обрядових, культурних і політичних ідей; антипольської опозиційності на протигагу польській культурно-політичній експансії; слов'янофільських ідейних впливів, передусім з боку Росії; втручання польських і австрійських політичних чинників; несприйняття української альтернативи майбутнього розвитку галицьких русинів, виразником якої стали народовці. В залежності від питомої ваги кожного з цих компонентів на різних часових етапах ідеологічна платформа русофільства зазнавала певних еволюційних змін, в яких простежувалась тенденція до просторосійської орієнтації [5, с. 36].

Противниками такої ідеї виступили представники народовської течії, які стали справжніми носіями національної ідеї і продовжувачами традиції національного руху попередніх десятиліть у Галичині [8, с. 168]. Акцентуючи увагу на культурному складникові, народовці прийшли до формування власне політичних ідеалів, а зростання їхньої політичної діяльності отримало ідеологічне втілення у створенні першої української партії – Русько-Української радикальної партії у 1890 р. До створення цієї партії спричинилися також і радикали, які становили третій суспільно-політичний напрям у галицькому політикумі. Останні доповнили наявні національно-культурні устремління українців чіткими суспільно-політичними ідеалами, що базувалися на ідеях соціалізму та поглядах М. Драгоманова.

Згодом народовський та радикальний рух трансформуються, а політико-правові ідеали, що сповідували його представники, зазнали закономірних змін у напрямку до соціал-демократії та соціалізму. Яскравим представником нової генерації галицьких українців, який спричинився до формування поборницької концепції національної державності, був Ю. Бачинський. Формування політичних поглядів Ю. Бачинського почалось ще під час навчання у другій половині 1880-х. Значний вплив на них мало знайомство з І. Франком та М. Драгомановим [7].

Ю. Бачинський одним із перших українських мислителів сформулював ідею державної незалежності України в умовах Галичини, яка перебувала у складі Австро-Угорської імперії. Задовго до опублікованої М. Міхновським «Самостійної України» саме Ю. Бачинський, будучи студентом Львівського університету, у 1895 р. опублікував свою працю «Україна irredenta», в якій вперше у новітній історії політичної думки України обґрунтував ідею створення самостійної Української соборної держави. Основною концептуальною ідеєю його праці була теза: «Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна – одна нероздільна від Сяну до Кавказу!» [1, с. 97], що, на думку автора, повинно стати основним вектором та ідеалом розвитку майбутньої державності.

Обґрунтовуючи право України на державно-політичну самостійність і насамперед реалістичність прагнень це право реалізувати, Ю. Бачинський апелює до геополітичних чинників. Він розглядає українську проблему не лише в контексті

процесів, що відбуваються в Галичині чи у всій Австро-Угорській імперії, а виходячи із загальноєвропейського, а то й світового контексту [7].

Загалом, характеризуючи правові погляди Ю. Бачинського, якого прийнято відносити до категорії вітчизняних марксистів, варто зауважити, що окрім чіткої економічної парадигми побудови вітчизняної державності ним запропонована ідея цілісної та соборної Української держави, яка в період національно-визвольних змагань 1917–1923 рр. стала ключовою.

Висновки. Таким чином, друга половина XIX ст. стала часом активних політичних, культурних та суспільних трансформацій в українському середовищі Галичини. Можна стверджувати, що формування правосвідомості галицьких українців відбувалося в кількох напрямках:

1. Початок формуванню концепції національної державності в середовищі галицьких українців поклали члени культурно-просвітнього гуртка «Руська трійця», які на основі аналізу культурних, мовних та історичних традицій сформулювали й аргументували тезу про єдність українського народу в Австро-Угорській та Російській імперіях. Запропоновані ними тези отримали подальший розвиток у ході загальноєвропейської демократичної революції 1848–1849 рр. («Весна народів»).

2. Центром політичного життя Галичини досліджуваного періоду був Галицький сейм, а українське сеймове представництво сформувало новий прошарок національного політикуму, у середовищі якого національно-правові ідеали стали критерієм реалізації практичних правових норм. Українські сеймові послі активно піднімали «українське питання», усвідомлюючи не лише культурну, а й політичну відокремленість від поляків.

Література:

1. Бачинський Ю. «Україна irredenta». Берлін: Вид-во української молоді. 1924. XXVI. 237 с.
2. Грацианский П. С. Политическая и правовая мысль России второй половины XVIII века. М., 1984. 253 с.
3. Ілин Л.М. Впровадження австрійської системи права у Галичині та забезпечення національно-політичних прав українців. Право і суспільство, 2013. Вип. 2. С. 16–20.
4. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. В II-х томах. Львів, 1926.
5. Мудрий М. Вибірчі кампанії до Галицького сейму: суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60 – 70-ті рр. XIX ст.). Республіканець. 1995, № 1–2. С. 35–42.
6. Мудрий М. Галицька автономія в 70–80-х роках XIX століття: українське та польське бачення. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 7. / Збірник на пошану професора Юрія Сливки / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; відп. ред. Я. Ісаєвич, упоряд. М. Литвин, О. Аркуша. Львів, 2000. С. 166–190.
7. Салтовський О. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя). К.: ПАРАПАН, 2002. 396 с. URL: <http://litopys.org.ua/salto/salt09.htm>.
8. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності: Курс лекцій. К., 1999. 480 с.
9. Frasz Z. Galisja. Wrocław, 1999. 299 s.
10. Kozik J. Miedzy reakcja a rewolucja. Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848-1849. Warszawa-Krakow, 1975. 237 s.

Евдокимов В. В. Утверждение системы парламентаризма в Галичине и ее влияние на правосознание населения

Аннотация. В статье, в контексте анализа национальной самоидентификации галицких украинцев, раскрывается процесс формирования концепции национальной государственности, которая во второй половине XIX в. стала основополагающим содержанием национального политического возрождения. Анализируется зарождение идей единства украинского народа Галичины и Приднепровья, а также видение их дальнейшего политического развития. Указывается на особое значение Галицкого сейма как основной ячейки политической жизни Галичины исследуемого периода, поскольку его трибуна была местом официального правового декларирования национально-политических устремлений украинцев.

Ключевые слова: национальная государственность, политико-правовая мысль, галицкие украинцы, Галицкий сейм, украинское представительство.

Ievdokymov V. Approval of parliamentary system in Galicia and its influence on the legal consciousness of the population

Summary. The article, in the context of the analysis of the national identity of Galician Ukrainian, reveals the process of forming the concept of national statehood, which in the second half of the XIX century became the fundamental content of the national political rebirth. The origins of the ideas of the unity of the Ukrainian people of Galicia and the Dnieper region, as well as the vision of their further political development, are analyzed. The special significance of the Galitsky Sejm as the main cell of the political life of Galicia of the period under investigation is pointed out, since its tribune was the place of the official legal declaration of the national-political aspirations of Ukrainians.

Key words: national statehood, political and legal thought, Galician Ukrainians, Galitsky Sejm, Ukrainian representation.